

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/104253,Norymberga-sladam-nazistowskiej-przeszlosci.html>

Deutscher Hof, lato 2023 r. (fot. R. Ławniczak)

ARTYKUŁ

Norymberga - śladami nazistowskiej przeszłości

OKRES HISTORYCZNY

(1922-1939) II Rzeczpospolita (1939-1945) II wojna światowa

Autor: REMIGIUSZ ŁAWNICZAK 16.11.2023

W czasie alianckich nalotów bombowych w 1945 r. historyczne centrum Norymbergi zniszczone zostało w 90 procentach. Tym niemniej ślady nazistowskiej przeszłości w mieście przetrwały.

Jak zaznaczał Alexander Schmidt, niemiecki historyk, autor wystaw i pracownik norymberskiego Centrum Dokumentacji Terenu Zjazdów NSDAP (*Dokumentationszentrum Reichsparteitagsgelände*), teren zjazdów partii nazistowskiej w Norymberdze, obok berlińskiego lotniska Tempelhof i Stadionu Olimpijskiego oraz nadmorskiego kurortu na Rugii, należy do największych pozostałości architektonicznych z czasów narodowego socjalizmu w Niemczech. W czasie alianckich nalotów bombowych w 1945 r. historyczne centrum Norymbergi zniszczone zostało w 90 proc. Tym niemniej ślady nazistowskiej przeszłości w mieście przetrwały.

Pierwsze zjazdy

Zjazdy Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, NSDAP) pod wodzą Adolfa Hitlera odbywały się w Monachium (1923 r.) i Weimarze (1926 r.), a od 1927 r. w Norymberdze. O wyborze właśnie tego miasta miało zadecydować kilka czynników, m.in. dogodne położenie i odpowiednie tereny do organizacji dużych wydarzeń oraz bogate, historyczne niemieckie tradycje. Jednak badacze nie dają jednoznacznej odpowiedzi, dlaczego Hitler dokonał akurat takiego wyboru. Jak wskazywali Joshua Hagen i Robert C. Ostergren, na pierwszy rzut oka taka decyzja wydaje się nawet absurdalna, ponieważ mieszkańcy nie wspierali szczególnie nazistów w okresie ich dojścia do władzy, a tutejsi decydenci nie byli entuzjastycznie nastawieni do partyjnej imprezy.

O wyborze Norymbergi miało zadecydować kilka czynników, m.in. dogodne położenie i odpowiednie tereny do organizacji dużych wydarzeń oraz bogate, historyczne niemieckie tradycje.

Tym niemniej w 1929 r. w czwartym zlocie partyjnym udział wzięło ok. 30–40 tys. osób. Przez udekorowane swastykami miasto przemaszerowało 25 tys. narodowych socjalistów, odbyły się uroczystości pod pomnikiem *Ehrenhalle* w parku *Luitpoldhain*, gdzie wspomniano poległych i przekazano sztandary jednostkom SS i SA. Pod koniec lat dwudziestych zjazdy miały improwizowany charakter, jednak po dojściu nazistów do władzy w 1933 r. nabrały rozmachu. Wówczas Hitler obiecał tutejszym władzom, że miasto pozostanie gospodarzem zjazdów partyjnych. W kwietniu tr. oświadczył:

„Zdecydowałem się zarządzić, że zjazdy naszej partii teraz i zawsze będą się odbywały w tym mieście”¹.

W lipcu ustalono przebudowę *Luitpoldhain*, według szkicu Hitlera, na plac zgromadzeń.

To było preludium do nazistowskich projektów architektonicznych w Norymberdze. Od 1933 r. Hitler poświęcał uwagę sprawom kultury i architektury. Zaczęły powstawać reprezentacyjne budowle w Monachium czy Berlinie. Wybierając bawarskie miasto na miejsce zjazdów NSDAP wyjaśniał:

„czyniąc to, chcemy również nawiązać do potężnej przeszłości i oświadczyć, że nasz ruch jest niczym innym jak kontynuacją nie tylko niemieckiej wielkości, ale także niemieckiej sztuki i niemieckiej kultury”.

Wyimaginowana stolica

Norymberga zajmowała szczególne miejsce w nazistowskiej propagandzie, a zdaniem Hagena i Ostergrena żadne inne niemieckie miasto w tym czasie nie miało takiej mocy symbolicznej. Burmistrz Willy Liebel stwierdził, że była:

„najbardziej niemieckim ze wszystkich niemieckich miast”².

Tak stała się, jak określił to Stephen Brockmann:

„wyimaginowaną stolicą nazistów”.

Od 1933 r. rekreacyjny obszar nad jeziorem Dutzensteich w południowo-wschodniej części miasta, obejmujący 11 kilometrów kwadratowych, przekształcano w Teren Zjazdów NSDAP. To tutaj mieszkańcy już od XIX w. pływali łódkami, jeździli na łyżwach, mieściło się tutaj zoo, boiska sportowe, basen, kawiarnia na

jeziorem. W planach było stworzenie licznych placów apelowych, auli, stadionu. Już w czasie trwania prac powierzono architektowi Albertowi Speerowi przygotowanie ogólnego projektu terenu zjazdów partii. W konsekwencji musiał brać pod uwagę i zintegrować istniejące obiekty bądź plany poszczególnych budowli.

Norymberga zajmowała szczególne miejsce w nazistowskiej propagandzie, a zdaniem Hagena i Ostergrena żadne inne niemieckie miasto w tym czasie nie miało takiej mocy symbolicznej.

Na Teren Zjazdów NSDAP (*Reichsparteitagsgelände*) składało się kilka obiektów i miejsc. Park *Luitpoldhain* nosił nazwę na cześć bawarskiego księcia regenta Luitpolda (1821- 1912). Jego przebudowa została w dużej mierze ukończona już na zlot partii w 1933 r. Od tego czasu miejsce nazywano *Luitpoldarena*. Znajduje się tutaj *Ehrenhalle* (Sala Honorowa). Narodowi socjaliści, jak wspomniano, już w 1929 r. włączyli to – wówczas jeszcze nieukończone – miejsce do swoich obchodów. Sala zaprojektowana została przez architekta Fritza Mayera i poświęcona była norymberskim żołnierzom poległym w I wojnie światowej. Oddano ją do użytku w 1930 r.

Jedną z największych planowanych inwestycji była *Kongresshalle* (Sala Kongresowa) przewidziana na 50 tys. widzów. Projektantem był miejscowy architekt Ludwig Ruff, przy czym – jak podają Hagen i Ostergren – jej plan został zmodyfikowany przez Hitlera po jego powrocie z Rzymu w 1938 r., w taki sposób, by nawiązywała do rzymskiego Koloseum. Kamień węgielny pod gmach położono w 1935 r. W czasie przemówienia polityk określił go jako:

„pierwszego giganta wśród budowli III Rzeszy”.

W czasie II wojny światowej przy budowie sali wykorzystywani byli jeńcy wojenni. Jednak nigdy nie została ona ukończona i nie była używana w czasie zlotów. Nie dokończono także budowy *Märzfeld* (Pola Marszowego), szerokiego niemal na kilometr i długiego na ponad pół kilometra miejsca na pokazy i manewry Wehrmachtu. Miało pomieścić pół miliona uczestników zlotu. Przygotowano tylko jedenaście z przewidzianych ponad dwudziestu kamiennych wież zwieńczonych figurami orłów.

Kolejnym miejscem wykorzystywanym w czasie zjazdów było *Zeppelinfeld* (Pole Zeppelinów) nazwane na cześć lądowania sterowca hrabiego Zeppelina w 1909 r. W latach dwudziestych XX w. założono tutaj park wraz z boiskiem i terenami zielonymi. Utwardzone *Zeppelinfeld* zajmowało obszar dwunastu boisk piłkarskich i służyło nazistom jako plac apelowy. Boisko wraz z kamiennymi trybunami (*Zeppelintribüne*) według projektu Speera wzniesiono w latach 1935–1936. Pomieścić mogło do 200 tys. ludzi. Odbываły się tutaj manewry Wehrmachtu, apele Służby Pracy Rzeszy (*Reichsarbeitsdienst*, RAD) i funkcjonariuszy NSDAP, a także tzw. „Dzień Wspólnoty”. Za model dla trybuny posłużył Speerowi starożytny Ołtarz Pergamoński. Budowla miała 390 m długości i 24 m wysokości, ozdabiał ją orzeł o skrzydłach rozpiętych na szerokość 30 m.

W planach Alberta Speera centralną oś Terenu Zjazdów pełniła *Große Straße*. Została w dużej mierze ukończona do 1939 r. – ma 60 m szerokości i 1,5 km długości (zgodnie z założeniami miała mieć 2 km) i wyłożona jest 60 tys. granitowych płyt. Mimo tego nigdy nie była używana jako miejsce defilad. Niemiecki architekt widział ulicę jako symboliczne połączenie średniowiecznej Norymbergi z miastem zjazdów NSDAP.

W dalszym ciągu oglądać można dawne *SS-Kaserne* (Koszary SS). Zbudowane zostały w latach 1936–1939 według projektu Franza Ruffa. To największy obiekt o takim przeznaczeniu postawiony przez narodowych socjalistów. W czasie II wojny światowej szkolono tutaj radiooperatorów. Budynek pełnił także funkcję filii obozów koncentracyjnych Dachau i Flossenbürg.

Na terenie zjazdów planowano zbudować *Deutsche Stadion* (Stadion Niemiecki) według projektu Alberta Speera. Miała to być największa na świecie arena, wysoka na ponad 100 m, mogąca pomieścić 405 tys. osób. Kamień węgielny wmurowano we wrześniu 1937 r. Z uwagi na wielkość obiektu zrodziło się pytanie, skąd pozyskiwać materiały do jego budowy. Speer znalazł rozwiązanie. SS założyło spółkę *Deutschen Erd- und Steinwerke*, która prowadziła kamieniołomy granitu, a pracowali w nich więźniowie obozów koncentracyjnych. Do 1941 r. zabezpieczono kontrakty na dostawy do Norymbergi z obozów w Natzweiler-Struthof w Alzacji, Flossenbürg i Gross-Rosen. W kamieniołomach organizowano także obróbkę kamienia, m.in. właśnie na budowę *Deutsche Stadion*. W pierwszych miesiącach 1941 r. pięciuset więźniów łopatami i maszynami kopało fundamenty pod przyszły obiekt. Prace nad nim nie wyszły jednak poza fazę wykopalisk. Pozostawiony wykop został wypełniony wodami gruntowymi wskutek czego powstało *Silbersee* (Srebrne Jezioro).

Gauhaus, lato 2023 r. (fot. R.)

Ławniczak, IPN)

Deutscher Hof, lato 2023 r. (fot.

R. Ławniczak)

Poronione owoce megalomanii

Prace nad projektem i budową Terenu Zjazdów ustały w 1942 r. z powodu przedłużającej się wojny. Fundusze skierowano na produkcję wojskową, a jeńców przeniesiono do przemysłu zbrojeniowego bądź innych zadań związanych z działaniami wojennymi.

Badacze, opisując architekturę obiektów na Terenie Zjazdów, zwracali uwagę przede wszystkim na megalomanię Hitlera. Na zjeździe w 1937 r. niemiecki przywódca mówił, że:

„(...) budowle te nie mają być pomyślane na rok 1940 ani na rok 2000, lecz tak jak katedry z naszej przeszłości mają przetrwać przyszłe tysiąclecia”³.

Charakterystyczna dla nazistowskiej architektury – zdaniem Charlotte L. Stuart – jest ich „masywność” (*massiveness*). Jej zdaniem w tym kontekście można to określenie interpretować również jako odwagę, solidność, surowość, ukrytą moc („*The term »massiveness«, however, not only suggests the concept of size, but can be defined as bold, imposing, solid, severe, or possessing latent power*”).

Jaką rolę w nazistowskiej propagandzie pełniły norymberskie Parteitagy? Zdaniem Hitlera były:

„psychologicznie najskuteczniejszym środkiem i widoczną demonstracją przynależności do wielkiego i silnego Ruchu”.

Według pisma Oddziałów Szturmowych NSDAP (*Sturmabteilung, SA*) „*Der SA-Mann*”, zjazdy to:

„(...) demonstracja siły, deklaracja wierności, zaangażowanie woli, ślubowanie wiary. Zjazd - to nadanie kierunku i pokrzepienie”⁴.

Bardziej niż partyjne narady, głosowania i dyskusje, były to *quasi*-sakralne spektakle, mające wywołać u masowego widza odpowiednie emocje. Richard Grunberger pisał, że w ciągu roku zjazdy były punktem kulminacyjnym nazistowskich rytuałów i wyróżniały się spośród innych propagandowych imprez długością trwania i masowym udziałem narodowych socjalistów. Główną rolę odgrywał w nich wódz, Führer - Adolf Hitler.

Niemiecka reżyserka Leni Riefenstahl na prośbę przywódcy III Rzeszy udokumentowała zjazd z 1934 r. na taśmie filmowej.

Rozmach zjazdów wzbudzał podziw wśród uczestników, również tych, którzy nie żywili sympatii do nazistowskiego reżimu, oraz zagranicznych obserwatorów. W 1936 r. pod wrażeniem zlotu był m.in. brytyjski polityk Lloyd George. Ambasador amerykański w Berlinie, William Dodd, był zaskoczony, że zjazd partyjny traktowano jak wydarzenie rangi państwowej. Według amerykańskiego korespondenta „United Press” *Parteitag* przypominał „wielki spektakl polityczny”. Generalnie na amerykańskich obserwatorach wrażenie robiły: monumentalna zabudowa Norymbergi i przygotowanie miasta do zlotów. Przyznawali też, że całość obchodów była sztuką sztuki propagandowej. Chcąc wykorzystać ten potencjał, znana niemiecka reżyserka Leni Riefenstahl na prośbę przywódcy III Rzeszy udokumentowała zjazd z 1934 r. na taśmie filmowej. Powstał z tego film *Triumph des Willens* (*Triumpf woli*), który premierę miał w 1935 r.

**Deutscher Hof, lato 2023 r. (fot.
R. Ławniczak)**

**Deutscher Hof, lato 2023 r. (fot.
R. Ławniczak)**

Pokaz siły

Organizacja zlotów była ogromnym przedsięwzięciem logistycznym. Należało być przygotowanym na setki tysięcy przybyszów, więc sprawnie musiała przebiegać komunikacja kolejowa. Uczestnikom, w tym członkom przeróżnych organizacji – SA, SS, Hitlerjugend i innych – oddawano do użytku obozy namiotowe, zapewniano im wyżywienie i sprzedawano bilety. Gościom udostępniano miejsca noclegowe w halach fabrycznych i szkołach. Norymberga w latach trzydziestych liczyła ok. 400 tys. mieszkańców. W 1934 r. z okazji zjazdu przybyło do miasta pół miliona członków partii i 200 tys. gości; w 1938 r. przyjechało 600 tys. Niemców. To sprawiało, że w czasie uroczystości partyjnych Norymberga była jednym z najludniejszych miast Rzeszy, liczącym ponad milion osób. Wzrastająca liczba uczestników powodowała duże trudności ze zdobyciem

miejsca w hotelu. Czasami ratowano się wynajmowaniem pokoju u niemieckich rodzin.

Jak notował Jan Obermeier:

„od 1933 r. każdy zjazd NSDAP rozpoczynał się oficjalnie od triumfalnego wjazdu Hitlera, odbierającego przy dźwiękach świątecznych dzwonów burzliwą owację ze strony mas zgromadzonych na ulicach”.

Miasto było wystrojone w symbole nazistowskie, wodza witały – jak notował amerykański korespondent „*Universal Service*” William L. Shirer – rozhisteryzowane tłumy. Ludzie porzucali pracę, by uczestniczyć w wiwatowaniu. Następnie w ratuszu Führer był witany przez miejskie władze. Tam też popołudniu oficjalnie inaugurowano zlot.

Polityk zawsze nocował w wybudowanym w 1913 r. „*Deutscher Hof*” w apartamencie na drugim piętrze. Pomieszczenia i budynek zostały przystosowane do jego potrzeb. Pojawiał się na istniejącym wówczas balkonie, z którego pozdrowiał maszerujących członków organizacji i tłumy Niemców. W 1934 r. wieczorem pierwszego dnia zjazdu pod hotelem zebrało się ok. 10 tys. wiwatujących osób.

W norymberskiej imprezie chętnie brali udział mieszkańcy. W czasie przemarszów umundurowanych oddziałów przez Norymbergę wiwatowały na ich cześć setki tysięcy widzów.

Poszczególne dni zjazdów miały swój motyw przewodni, tzn. były tematyczne, poświęcone innemu zagadnieniu. Początkowo impreza trwała pięć dni, od 1934 r. siedem, a od 1937 r. osiem. W 1937 r. po kolei były to „*Tag der Kongreßeröffnung*” (Dzień otwarcia kongresu), „*Tag des Reichsarbeitsdienstes*” (Dzień Służby Pracy Rzeszy), „*Tag der Gemeinschaft*” (Dzień Wspólnoty), „*Tag der Politischen Leiter*” (Dzień Przywódców Politycznych), „*Tag der Hitlerjugend*” (Dzień Hitlerjugend), „*Tag der Sturmabteilungen*” (Dzień Dywizji Szturmowych), „*Tag der Wehrmacht*” (Dzień Armii).

Pierwszego dnia otwierano Zjazd. Drugiego na arenie Luitpolda oddawano hołd poległym bojownikom nazistowskim. Trzeciego „świętowali” członkowie masowej organizacji Służby Pracy Rzeszy. Defilowali przed

wodzem, a także maszerowali przez miasto ze szpadlami na ramionach, kończąc pochód pod hotelem Hitlera. Czwarty dzień był „Dniem Wspólnoty”. Na *Zeppelinfeld* odbywały się masowe pokazy i ćwiczenia sportowe. Tego dnia wieczorem pod „*Deutscher Hof*” maszerowali Kierownicy Polityczni. Piąty poświęcano na uroczyste obrady i referaty. W nocy na *Zeppelinfeld* odbywał się apel ponad 100 tys. Kierowników Politycznych. W 1934 r. na polu wokół stadionu rozmieszczono 130 przeciwlotniczych szperaczy o zasięgu 750 m. Brytyjski ambasador tak opisywał ten spektakl:

„Miało się wrażenie, że uczestniczy się w czymś uroczystym i pełnym piękna. Jakby człowiek znajdował się we wnętrzu katedry na lodzie”⁵.

Szóstego dnia w centrum zainteresowania znajdowała się organizacja Hitlerjugend. Najpierw wódz uroczystości witał 50 tys. młodych Niemców, następnie recytowali oni wiersze i śpiewali ideologiczne pieśni. Siódmy dzień poświęcano SA i SS – 150 tys. członków maszerowało przez *Luitpoldarena*. Odbywał się wówczas mistyczny rytuał, który tak opisał R. Grunberger:

„(...) Hitler co roku poświęcał nowe sztandary partyjne, dotykając ich jedną ręką, podczas gdy w drugiej ścisnął podziurawioną kulami materię *Blutfahne* – krwawej chorągwi poplamionej rzekomo krwią nazistowskich męczenników z nieudanego puczu z listopada 1923 r.”.

Ostatni dzień, „Dzień Armii”, był okazją do zaprezentowania potęgi militarnej Niemiec. Na *Zeppelinfeld* odbywały się ćwiczenia bojowe jednostek wojskowych. W 1934 r. w wydarzeniu brało udział 300 tys. widzów, którzy owacyjnie przyjęli przemówienie Hitlera. W 1936 r. zaprezentowano pozorowaną bitwę powietrzną, w której wykorzystano najnowsze działka przeciwlotnicze.

W norymberskiej imprezie chętnie brali udział mieszkańcy. W czasie przemarszów umundurowanych oddziałów przez Norymbergę wiwatowały na ich cześć setki tysięcy widzów, którzy czasami godzinami wyczekiwali na wydarzenie.

SS-Kaserne, lato 2023 r. (fot. R. Ławniczak)

Życie po Rzeszy

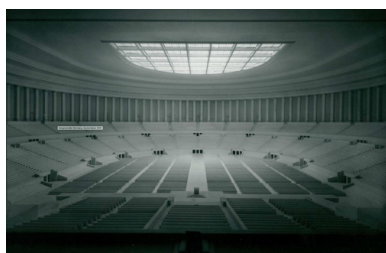
Teren Zjazdów, a także znajdujące się na nim obiekty, które przetrwały II wojnę światową, były i są wykorzystywane na różny sposób. Wokół jeziora Dutzendteich odbywają się imprezy biegaczy. Od 1945 r. część infrastruktury służyła wojsku amerykańskiemu; w kwietniu tego roku armia zajęła Koszary SS, korzystała z nich do 1992 r. *Große Straße* służyła jej za tymczasowej lotnisko, a później, od 1968 r., pełniła funkcję parkingu samochodowego w czasie dużych imprez. W latach 1991–1995 ulicę wyremontowano. Ukończone wieże na *Märzfeld* stały się magazynami amunicji i paliwa. Z kolei *Zeppelinfeld* wojsko USA używało jako terenu sportowego i miejsce parad. Od 1947 r. odbywały się tutaj wyścigi Norisring, a w latach późniejszych koncerty rockowe i popowe. W okresie 1985–2001 w *Zeppelintribüne* przygotowano wystawę na temat nazistowskich wieców.

Gdy armia amerykańska zwróciła miastu Luitpoldarena, zburzono wszystkie konstrukcje z czasów III Rzeszy i miejsce ponownie zamieniono na park.

Ehrenhalle obecnie upamiętnia nie tylko żołnierzy I wojny światowej, ale także poległych w latach 1939–1945 oraz ofiary nazistowskiego reżimu. Niedokończona Sala Kongresowa jest magazynem, odbywają się w niej próby Norymberskiej Orkiestry Symfonicznej. Od 2001 r. swoją siedzibę ma tutaj też Centrum Dokumentacji Dawnego Terenu Zjazdów NSDAP (*Dokumentationszentrum Reichsparteitagsgelände*); zaprojektowane przez austriackiego architekta Günthera Domeniga. Od 1973 r. budynki na Terenie Zjazdów wpisane są na listę zabytków. Rozważano nawet wpisanie ich na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

W Norymberdze jest kilka zachowanych miejsc, które pamiętają nazistowską przeszłość.

Jednak niektóre z obiektów zostały „wymazane” z przestrzeni Norymbergi. Gdy armia amerykańska zwróciła miastu *Luitpoldarena*, zburzono wszystkie konstrukcje z czasów III Rzeszy i miejsce ponownie zamieniono na park. W 1967 r. wysadzono część *Zeppelintribüne* – rzędy słupów, w latach późniejszych rozebrano do połowy także baszty boczne. W tym samym roku w ten sam sposób zlikwidowano wieże na *Märzfeld*, resztę terenu przekazano pod budowę osiedla. W latach sześćdziesiątych miejscowi architekci wysunęli postulat by zburzyć *Kongresshalle*, jako symbol niechlubnej przeszłości, ale miasto postanowiło wykorzystać istniejący budynek.

Kongresshalle, 1937 r. (fot. Deutsche Digitale Bibliothek)

Luitpoldarena, 1937 r. (fot. Deutsche Digitale Bibliothek)

W Norymberdze jest jeszcze kilka innych zachowanych miejsc, które pamiętają nazistowską przeszłość. Norymberski historyczny *Hauptmarkt* w latach 1933–1945 nosił nazwę Adolf-Hitler-Platz. Na przełomie 1933 i 1934 r. władze rozpoczęły proces przeprojektowania i przystosowania rynku do potrzeb zlotów. Było to istotne miejsce na trasie partyjnych parad, łączące tutejszy zamek cesarski i tereny zjazdowe. Na rynek pochód wchodził przez pobliski most *Fleischbrücke*.

Przy Frankenstraße 210 w dalszym ciągu stoją budynki dawnych koszar SS, w których mieści się Federalny Urząd ds. Migracji i Uchodźców (*Bundesamt für Migration und Flüchtlinge*). Przy Willy-Brandt-Platz (dawniej Schlageterplatz) znajduje się budynek, który był siedzibą norymberskiej NSDAP i gauleitera Juliusa Streichera (*Gauhaus*). W 1949 r. przejęty został przez wydawnictwo Nürnberger Presse. Obecnie mieści się tam redakcja gazety „*Nürnberger Nachrichten*”. Jej logo (NN) na ścianie frontowej zastąpiło symbol orła i swastykę. Oprócz wspomnianego „*Deutscher Hof*” w czasie zjazdów korzystano z hotelu „*Fränkischer Hof*”. Dzisiaj jest to Sheraton Hotel Carlton. Mimo gruntownych zmian zachowano na elewacji kamienne rzeźby.

<i>Data Zjazdu NSDAP</i>	<i>Miejsce</i>
27–29 I 1923 r.	Monachium
3–4 VII 1926 r.	Weimar
19–21 VIII 1927 r.	Norymberga
1–4 VIII 1929 r.	Norymberga
30 VIII – 3 IX 1933 r.	Norymberga
5–10 IX 1934 r.	Norymberga
10–16 IX 1935 r.	Norymberga
8–14 IX 1936 r.	Norymberga
6–13 IX 1937 r.	Norymberga
5–12 IX 1938 r.	Norymberga

¹ Cyt. za J. Obermeier.

² Cyt. za: S. Brockmann.

³ Cyt. za J. Obermeier.

⁴ Cyt. za: J. Obermeier.

⁵ Cyt. za: J. Obermeier.

COFNIJ SIĘ